

“İlk kredi açan kuruluş için borcun ödenip ödenmemesi önem taşımaz; zira, borç başkasına satılmıştır; risk ona geçer. Bu borç senetlerinin, tekrar ve tekrar, üstelik yepyeni (örneğin kredi kartlarına bağlı) borçlar da eklenerek satılması sonunda kimin, ne kadar borçlu olduğu bilinemez; üstelik, bu borç senetlerinden oluşan varlıkların değeri de hesaplanamaz. Bu karmaşık finansal araçlar, sonunda, sermaye piyasalarının da tıkanmasına yol açtılar” *

* John Lanchester, London Review of Books, 23 Ekim 2008

EMPERYALİZMİN PATLAK BALONU

İçinden geçmekte olduğumuz krizin dayanaklarını, ana çerçevesini sizlere kısaca aktarmaya çalışacağım. Ama ondan önce kısa bir anekdot aktarmak istiyorum. 15-20 yıl önce Mısır’da bir toplantıya gitmiştik. Devlet baskısından bunalmış, Mısırlıların hepsi devlet düşmanı. Burjuvazide kurtuluş arıyorlar, devlet, sadece baskıcı anlamda değil, ekonomik ve sosyal işlevleriyle de, başımızdan gitse de rahat etsek diyorlar. Diğer Orta Doğulular da aynı görüşte. Katılımcılar arasında bir Nasırcı iktisatçı bir de ben aykırı konuşuyordu. Kahve arasında ben bu meslektaşımı bir kenara çektim: “Pek yalnız kaldık; biraz dışını sık; öbür yüzyıla kadar dayanabilirsek kıtlıktan rant yapıp değerleneceğiz” dedim.

Bunları beni davet eden topluluk ve kürsüyü birlikte paylaştığımız arkadaşlarımız için söylemiyorum. Uzun yıllar birlikteliğimiz ve paralel düşünce ve yaklaşımlarımız olmuştur. Fakat büyük sermayenin medyasında da birden bire kıymete bindik. Telefon edip, “Marx hortladı mı? Sosyalizm geliyor mu?” gibi sorular soruyorlar. Birden bire taşların altından, onlar açısından tarihe karışmış olması gereken kişileri ve görüşleri bulup ortaya çıkarıyorlar. Ben şimdi eskiden bildiklerime bugünkü bilgilerimi

Prof. Dr. Korkut Boratav

de katarak krizin arka planı hakkında düşündüklerimi sizle paylaşmak niyetindeyim.

Söz konusu olan, emperyalizmin ve finans kapitalin krizidir. Emperyalizmin krizi olduğu için dünya ekonomisinin geneli içinde ele almanın daha yararlı olacağını düşünüyorum. Emperyalist sistemin, tarihsel bakımdan, farklı tarih dönemeçlerinde değişmeyen ortak özellikleri var. Bunlardan birincisi sömürüdür. Sömüren ve sömürülen ayrımı, bu defa dünya sisteminin metropolünün

sermaye sınıfları ve çevre ülkelerinin emekçileri arasında söz konusudur. Sömürüyü gerçekleştiren mekanizmaların başında sermaye ihracı vardır. Bu doğrudan yatırım biçimini alabilir. Sömürü kategorisi kârdır. Finans kapital yani borçlanma biçiminde olur; sömürü kategorisi faiz olur. Bir de daha az incelenmiş olan ticaret mekanizmaları içinde gerçekleşen sömürü olur. O da ticari kârlar biçiminde tezahür eder. Veya uluslar-arası ticaret süreci içinde çevredeki dolaysız üreticilerin karşı karşıya geldiği

metropol sermayesi lehine oluşan eşitsiz değişim mekanizmalarına bağlı sömürü içinde gerçekleşir.

Ama sömürünün ön koşulu metropolden çevreye doğru bir ilk kaynak akımının gerçekleşmesidir. Kaynak akımı olmazsa veya sürekli olarak yok olursa, sömürünün tabanı da kurur gider. Kaynak akımının karşılığında metropol sermayesinin çevre emekçilerinden elde ettiği artı ürün sömürünün kendisidir. Bu artı ürünün tümü veya öğeleri metropole ister aktarılın; ister aktarılmıyın, sömürü bu aktarımın yönünden ve hacminden bağımsız olarak devam eder. Yani kaynak aktarılan ülkede kalan ve orada yatırılmaya, tüketilmeye devam eden artı öğeleri sömürünün varlığı anlamına gelir. Ama genellikle metropolden çevreye sermaye ihraç edilir; kaynak gelir; çevreden de metropole artığın pompalanması olur. Bunun sonucu hangi biçimde olursa olsun bağımlılıktır. Bağımlılık emperyalizmin değişmeyen diğer öğesidir.

Bu iki yönlü akımın bilançosu olarak net kaynak aktarımı diye de bir hesap yapabiliriz. Bazen metropolden çevreye giden kaynak çevreden metropollere giden artı aktarımlarından fazla olur. O zaman net kaynak aktarımı metropolden çevreye doğru olur, bazen tersine döner. Nicel olarak net kaynak aktarımının ölçülebiliriz. Rakkas gibi bazen bir tarafa çok gider bazen geriye gelir. Ama o işin özünü çok değiştirmez. Bağımlılık ve sömürü emperyalizmin değişmeyen öğeleridir.

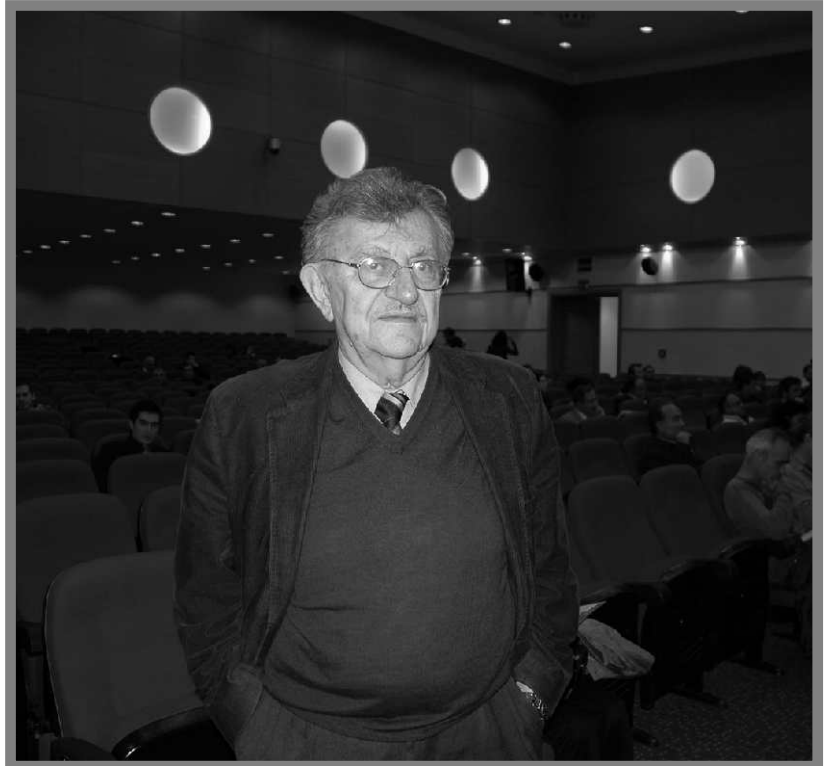
Şimdi, 19. ve 20. yüzyılda sistemin bir de süper emperyalist patronu oluyor. İngiltere 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın başlarında, bugün de Amerika bu konumdadır. Süper emperyalist konumun ayrıcalığı vardır. Net kaynak aktarımı kural olarak kendi lehine seyretmektedir. İngiltere'nin ayrıcalıklı konumu, hukuken ve siyasi olarak sömürgeler üzerinde

kurduğu hegemonik konumdan kaynaklanmıştır. ABD'nin durumu ise doların parasal hegemonyasından kaynaklanıyor. ABD dış dünyaya karşı açık verebilen bir ekonomi konumunu sürdürüyor. Yani para basarak dünyayı ekonomik anlamda fethetme imkânına sahip. Bu da 20. yüzyılın ortalarından, yani Bretton Woods'un kurulmasından bu yana sürer.

1945-1950 sonrasında emperyalist sistemin özelliklerini hatırlayalım: Birincisi, petrol ihracatçıları hariç, çevre ekonomisi metropole karşı cari işlem açığı veriyor. Bu, metropolden çevreye bir ilk kaynak -sermaye- akımı gerçekleşmesi demektir. Bu durum 1990'lı yılların sonlarına kadar devam ediyor. Metropol ülkeler ise cari işlem fazlası veriyorlar. Net kaynak aktarımları döneme göre değişiyor. Kâr-faiz transferleri bazen dışarıdan gelen sermaye akımını aşıyor; bazen de altında kalıyor. Yani kimi zaman çevre ülkeler emperyalist sistemle ilişkileri içerisinde kazançlı gibi görünüyorlar. O dönemler biraz daha hızlı büyüyebiliyorlar. Merkez ekonomiler lehine net

kaynak aktarımı olduğu ve arttığı dönemlerde ise, çevrede durgunluk, bazen bunalımlar söz konusudur.

Fakat ABD yine istisnadır. İkinci Dünya savaşını izleyen 8-10 yıllık bir dönemeci izledikten sonra ABD dolarının hegemonyasını hakıyla kullanarak dış dünyaya karşı esas olarak cari işlem açığı vermeye başlıyor. 1980'li yıllardan başlayarak bunu sürekli hale getiriyor. Metropolün diğer ülkeleri başta Japonya, Almanya, bütünüyle Avrupa fazla veriyorlar; petrolcüler de fazla veriyor, üçüncü dünya ve ABD açık veriyor. Fakat ABD'nin açıkları henüz dengeyi bozacak boyutta değil. ABD avantajını kullanıyor fakat bu sistemin dengelerini fazla zorlayacak özellikte değil. Bir örnek vereyim, 1996'da yani aşağı yukarı ABD'nin avantajlı durumunun kötüye kullanılmaya başladığı dönemden biraz önce, Amerika'nın dış dünyaya karşı verdiği cari açık toplam olarak 118 milyar dolardır. Aynı dönemde üçüncü dünya ülkeleri, petrolcü olmayanlar da, 90 milyar dolar kadar açık veriyorlar. ABD süper emperyalist konumu nedeniyle; üçüncü dünya ise, yüksek yatırım tutkuları

ve yoksulluk gereği düşük tasarrufları nedeniyle sürekli açık veriyorlar. Diğer metropol ülkelerin ve bir miktar da petrolcülerin dış fazlaları, bu iki blokun açıklarını kapatıyorlar.

ABD'nin dış dünyadan faiz-kâr transferleri de pozitif ve yüksek olduğu için, bu durum, dış dünyanın sürekli olarak Amerika lehine net kaynak aktarması; yani ürettiğinden daha fazlasını tüketme; tasarruflarından fazlasını yatırma imkânına sahip olması anlamına gelir.

İşte süper emperyalist konumun getirdiği bu imtiyazı Amerika 1990'lı yılların sonuna doğru kötüye kullanmaya başladı. Ve öyle bir noktaya geldi ki 118 milyar dolarlık dış açığı 2006'ya geldiğinde, yani 10 yıllık süre içerisinde 812 milyar dolara fırlandı. Bu derecede büyük bir dış açığı artık bütün diğer bloklar, üçüncü dünya ülkeleri dahil, fazla vererek kapatmak zorunda kaldılar. Sonunda dünya ekonomisindeki tüm ana blokların işlevi, Amerika'nın giderek artan tasarruf açığını kapatmak; ABD'nin tüketicilerini, emperyalist yayılmacılık nedeniyle açık veren devletini, şirketlerini beslemek oluyor. 2006-2007 yıllarının ortalamalarını hesapladım, ABD, artık milli gelirinin %6'sı civarında dış dünyadan net kaynak aktarıyor. Bu sayede, ABD âdetâ yoksul bir ülke gibi milli gelirinin %13'ü civarında bir tasarrufla çok yüksek bir gelir düzeyini sürdürmektedir.

Şimdi gelelim bugünkü krize. Amerika'nın dış dünyadan giderek artan boyutlarda kaynak kullanımının sürdürülmesi mümkün değil. ABD'nin dış açığı dünya ekonomisinin başka aktörlerinin New York borsasındaki hisse senetlerine, devlet tahillilerine, çeşitli dolarlı menkul değerlere kaynak pompalaması anlamına gelir. Dolayısıyla ABD'nin finansal

sistemi, borsayı pompalayarak, doları kabul eden ülkelerin katkılarıyla ve şişkinleşen konut piyasaları aracılığıyla ve tüm bu öğelerden türetilen menkul değerlerle balonlaşmış oluyor. Bu şişkinleşmiş finansal sistemin içinde abartılı manipülasyon, sahtekârlık, dolandırıcılık alanları yaratılıyor.

Bu anlatımı tersten de alabiliriz. Olayın öbür tarafı da şudur: Emperyalizm tekelci sermayeye ve finans kapitale dayanır. Finans kapital, Lenin'in zamanında söylediği gibi, kupon keserek yaşamayı hayat tarzı haline getirmiş olan rantiyelere dayanır. Tekelci sermayenin devleti ise borçlandırdığı ülkeler üzerinde sömürü ve baskı kurmaya dayanır. Emperyalist sistem her iki boyutuyla parazit ve israfçı özellikler içerir ve bu özellikler abartılıdır. Örneğin, finans kapitalin kazanç tutkusu sınır tanımaz ve finansal getirilerin ekonominin büyüme hızıyla sınırlanmasını kabul edemezler. ABD gibi orta dönemde yüzde 3 civarında büyüyen bir ekonomide kazanç artışlarının yıllık ortalamasının %3 olması bunları doyurmaz. Bunların kazançları, sadece faiz ve benzeri gelir akımlarından oluşmaz. Kâğıttan servetlerindeki

değer artışının gelire dönüştürülmesinden de oluşur. Yani borsanın yükselmesi, konut değerlerinin, devlet tahillilerinin değerinin, kâğıttan sanal değerlerin artması servetlerine katkı yapar ve bu artışı birgün değere çevirme beklentisi içerisine girerler; bu beklenti sürdürükçe borçlanarak harcama düzeylerini artırabilirler.

Amerikan işçi sınıfı da bu oyunun içerisine ortak edilmiştir. Çünkü işçilerin ücretlerini düşük tutup tüketimlerini arttırmanın yolu budur. İşçi sınıfının ücreti düşük tutulur; konutunun değeri artar. Bunların emeklilik fonları borsaya yatırılmıştır. Borsa yükseldikçe işçi kendisini varlıklı hisseder; borçlanarak açıktan harcama yapar. Evinin değerinin arttığını düşünür; ipoteğe verir; yeni, büyük harcamalara yönelir. Tüketimin artması, emekçi gelirlerinin artışını aşar; borçlanma, dış dünyadan gelen net kaynak aktarımı ile sürdürülebilir. Finansal genişleme, reel sektörlerin vergilenmesiyle, finans dışı sektörleri daralmasıyla, dış dünyadan net kaynak pompalanarak sürdürülebilir. Bu balonun patlaması kaçınılmazdır. Sonunda da patladı. ◇

Not: Bu yazı Prof. Dr. Korkut Boratav'ın 17 Ekim 2008 tarihinde TAKSAV tarafından düzenlenen "Küresel Kriz ve Türkiye Paneli"deki konuşmasından alıntıdır...